КЫРГЫЗ УЛУТТУК ОЮНДАРЫ
КЫРГЫЗСКИЕ НАЦИОНАЛЬНЫЕ ИГРЫ

ЖЕКЕ ЧЫГУУ ОЮНДАРЫ
(оюндар жана мелдештер)

ЕДИНОБОРСТВА
(игры и состязания)

КЫРГЫЗ УЛУТТУК ОЮНДАРЫ

КЫРГЫЗСКИЕ НАЦИОНАЛЬНЫЕ ИГРЫ

ЖЕКЕ ЧЫГУУ ОЮНДАРЫ

(оюндар жана мелдештер)

ЕДИНОБОРСТВА

(игры и состязания)

ИЗДАТЕЛЬСКИЙ ЦЕНТР "АРХИ"

Бишкек - 2017

Коен тебиш

Коён тебиш оюнуна тестиер уул балдар жана уландар катышат. Бул оюнда жаш уландар өз ара күч сынашат, бут, бел, ич булчуңдарын чыңайт.

Көк майданда жана килемде эки оюнчуну баш-аягы кылып (экөөнүн баштарын эки жакты каратып) чалкасынан жаткырат, алар оң колдорунун каруууларын илиштиришет. Оюнчулар оң буттарын жогору көтөрүп, чалыштыра тебишип, бири-бирин оодарып кетүүгө аракет кылышат. Кайсы оюнчу шеригин оодара тепсе, жеңиш ошонуку болот. Коен тебиш оюнун кээде “Бут менен тебиш” деп да аташат.

Коён тебиш

В игре “Коён тебиш” участвуют мальчики подростки от 13 лет и юноши. Игра привлекает в основном юношей, развивает силу, укрепляя мышцы ног, спины, брюшного пояса.

На зеленой лужайке или ковре два человека ложатся на спины рядом головами в противоположные стороны. Правые или левые руки игроков по изгибу локтей цепляют так, чтобы эти руки, сжатые в кулаки, можно было положить каждому на себя. Свободные руки кладут вдоль туловища на землю, сцепляются вытянутыми вверх ногами, и нажатием ноги стремятся перевернуть один другого через голову. Игрок, который перевернет своего соперника считается победителем. Иногда игру “Коён тебиш” называют “Бут менен тебиш”.

Күрөш

Күрөш - Кыргызстандын байыртадан калган сүйүктүү спорт оюндарынын бири. Азыркы маалга чейин кыргыз элинде күрөштүн эки түрү бар: түштүк жана түндүк. Күрөштүн түштүк түрү Ош облусунда тараган, бул оюндун түрүндө бут илиштирүү, чалуу, бутту тосууга уруксат берилбейт. Күрөштүн түндүк түрүндө ар кандай ыкмалар колдонулат, оюндун эрежеси эркин күрөшүнө жакын.

Азыркы күрөштүн эрежелери оюндун түндүк түрүнүн негизинде жүрөт. Эреже боюнча төмөнкүлөргө уруксат берилет: бут илиштирүү, бут чалуу, бир кол менен моюнга алуу, белдин артынан жана астынан алуу, сандан ыргытуу, белдин алдыңкы капталынан алуу, оодарып ыргытуу. Эреже боюнча төмөнкүлөргө уруксат берилбейт: атаандашын тизесинен көтөрүп чабуу, бир кол менен сандан ыргытуу, атаандашынын согончогун буттун башы менен чабуу, буттарды илиштирүү, бут чалуу, тизеден чалуу, атаандашынын белинен колун албай ийинден ыргытуу. Эреже боюнча мелдештер төрт салмак боюнча өткөрүлөт. Күрөш оюнуна 16-18 жаштагы уландар жана 19 жаштан жогорку эркек балдар катышат. Жаш уландар үчүн кармашуунун мөөнөтү 4 мүнөт, 19 жана андан жогорку жаштагы эркектер үчүн кармашуунун мөөнөтү 6 мүнөт. Бир да күрөшчү жеңишке ээ болбосо, кармашуунун жыйынтыгы тең чыгуу болуп саналат. Аркасы менен килемге тийсе, атаандашын эки далысы менен килемге тийгизген балбан жеңичүү болуп эсептелет. Эрежени бузгандыгы үчүн, кармашуудан баш тарткан, эки далысы менен килемге тийген балбан жеңилген болуп эсептелет.

Мелдештер 6х6 метр килемде өткөрүлөт. Катышуучулардын спорттук кийимдери шым, такасы, жулугу, мыгы жок бут кийимден, белбоодон турат. Белбоо жумшак кездемеден жасалып, узундугу 2 метр, туурасы 80 сантиметр болот.

Күрөш – спорттук оюндардын эң белгилүү түрү. Аны менен ар кандай курактагы эркектер машыгат. Күрөш жаштарды спорттун классикалык түрлөрүнө кызыктырат, өзгөчө классикалык эркин күрөшкө.

Куреш

Кыргызская поясная борьба — один из самых популярных национальных видов спорта в Кыргызстане. Эта борьба, имеющая сходство с вольной борьбой. В народе до недавнего времени имели распространение два варианта борьбы — южный и северный. Южный, распространенный в Ошской области, не разрешается применять зацепы ног, подножки и подсечки. В северном варианте борьбы куреш используются разнообразные приемы; этим он близок к вольной борьбе.

Современные условия ведения борьбы разработаны на основе северного варианта. Правилами разрешаются: подсечка и обхват ног, захват ноги ногой, захват одной рукой за шею, захват пояса спереди и сзади, броски через бедро, передний и боковой пояс, бросок через полумост.

Запрещаются: захват за пальцы, захват ноги противника руками, бросать противника на голову, проводить противосуставные приемы, бросок без захвата за пояс, удушающий захват локтевым сгибом, бросок с захватом только головы противника двумя руками (одной рукой разрешается).

Борцу разрешается: поднимать противника и бросать с колена на ковер, проводить бедровые броски с опусканием одной руки от пояса, подбивать носком ноги пятки противника, заплетание ног, подножки, мельница, подсечка под колена, бросок через плечо, не отрывая рук от пояса «противника».

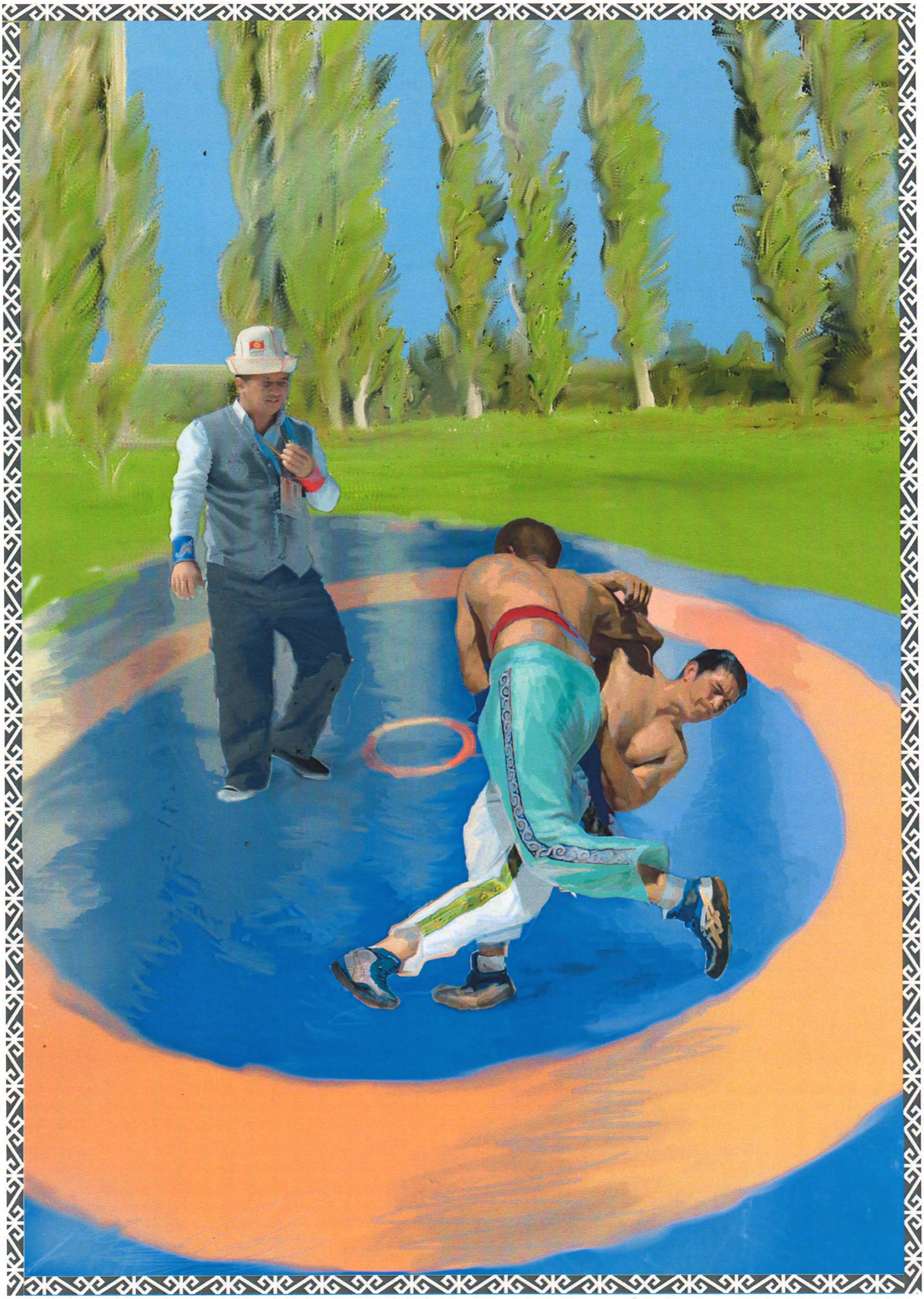

Аркан тартмай

Оюнга эки оюнчу катышат, бирок майрамдарда антчага кезеги менен 8-10 жуптап кем эмес чыгат.

Оюнду өткөрүү үчүн узундугу 7-8 метр болгон моюн орогуч колдонот, ал эки жагынан түйүлөт. Бул моюн орогуч улуттук оюм-чийим менен жасалгаланган, ал улуттук майрамдын кооз көрүнүшү болуп эсептелет. Моюн орогучтун ордуна аркан колдонсо болот. Аркан берилсе, моюнга чакан жаздыкча, бүктөлгөн жоолук жана башкалар колдонот.

Оюндун катышуучулары моюн орогучту моюнуна илип, колтугунан өткөрүп, бири-бирине аркасы менен туруп, калыстын белгиси менен моюн орогучту атаандаштар өз жагына тарта башташат. Кайсы оюнчу өз атаандашы жагына тартылып кетсе, ошол оюнчу жеңилет. Оюнга бир нече жуп катышса, ар бир жуптун жеңичүүлөрү арасында мелдеш өтөт. Илгери бул оюндун башка түрү болгон, ал “Бука тартыш” деп аталган. Ортого чыккан эки балбан туюкталган аркандын эки жагын моюндарына илип, төрт аяктап, эки кат арканды эки бутунун ортосунан өткөрүп, бири-бирин тарта баштаган. Жеңилүүчү сөзсүз аркасына жыгылып, ары-бери оонап, көрүүчүлөрдүн күлкүсүн келтирген.

Аркан тартмай

В игре участвуют 2 человека, но во время праздников, на площадку поочередно выходят не менее 8—10 пар.

Для игры берется шарф длиной 7—8 метров, концы его связывают. Яркий, расшитый национальным орнаментом, он является прекрасной декоративной деталью народного праздника. Вместо шарфа можно использовать и веревку. В этом случае на шею кладут небольшую подушечку, сложенный платок и т. п.

Участники надевают шарф на шею, пропускают его под мышками и становятся спиной друг к другу. По сигналу судьи каждый начинает тянуть шарф в свою сторону. Тот, кто не сумел устоять перед противником и оказался перетянутым на его сторону, проигрывает. Если в игре участвует несколько пар, то устраиваются состязания между победителями.

В старину существовал другой вариант этой игры — «бука тартыш» (перетягивание быков), который богатая знать использовала для своих развлечений. Участники становились друг к другу спиной, одевали шарф на шею и пропускали его между ног. Затем, опустившись на четвереньки, они начинали перетягивать друг друга. Проигравший непременно падал на спину и смешно переворачивался, что вызывало у зрителей веселье.

КЫРГЫЗ УЛУТТУК ОЮНДАРЫ
КЫРГЫЗСКИЕ НАЦИОНАЛЬНЫЕ ИГРЫ

ЖЕКЕ ЧЫГУУ ОЮНДАРЫ

(оюндар жана мелдештер)

ЕДИНОБОРСТВА

(игры и состязания)

Тызыучу *Бек Тунуков*

Чолпон Кожокулованын **котормосу**

Компьютерге терген *Айнура Таалайбекова*
Жасалгасы, дизайны, теруу *Светлана Грицай*
Корректор *Чолпон Кожокулова*
Сүрөтчүлөр *Маяк Мамытов, Эрмек Исмаилов*

УДК 796/799
ББК 75. 727

К 97

К 97 **КЫРГЫЗ УЛУТТУК ОЮНДАРЫ: ЖЕКЕ ЧЫГУУ ОЮНДАРЫ (оюндар жана мелдештер).** Тызыучу Бек Тунуков. – Бишкек: АРХИ, 2017. – 8 б., ил.

К 4204000000-17
ISBN 978-9967-430-68-6

УДК 796/799
ББК 75. 727

© ИЦ АРХИ

Составитель *Бек Тунуков*

Перевод *Чолпон Кожокулова*

Компьютерный набор *Айнура Таалайбекова*
Оформление, дизайн, верстка *Светлана Грицай*
Корректор *Чолпон Кожокулова*
Художники *Маяк Мамытов, Эрмек Исмаилов*

ИЗДАТЕЛЬСКИЙ ЦЕНТР "АРХИ"

Басууга 20.03.2017-жылы кол коюлган. Басууга 22.03.2017-жылы берилген
Формат 60x84 1/8. Көлөмү 0,5 б.т. Меловандалган кагаз 130 г/кв.м.
Офсеттик басуу. Тиражы 500 нуска.

Подписано в печать 20.03.2017 г. Сдано в печать 22.03.2017 г.

Кириш сөз

Кыргыздар – дүйнө жүзүндөгү эң байыркы жана баштапкы элдердин бири. Кыргыз элинин катаал табигый шарттарда жашоосу, көчүү, малды жайлоодон жайлоого айдоо жана аны камкордук менен багуу, баскынчылардан коргонуу жана башка жашоо шарттар кыргыздардан мыкты ат чабууну, чыңалууну , күчтү, шамдагайлыкты, эрдикти жана кайраттуулукту, дайыма сак болууну талап кылган.

Көчмөн маданиятынын көрүнүктүү өкүлдөрү катары кыргыздар кылдаттык менен кылымдан кылымга келе жаткан үрп-адаттарын, салттарын, маданиятын аны менен бирге улуттук оюндарын азыркы маалга чейин сактап келген.

Оюндар көңүл ачууда, маданияттуу эс алууда, бош убакытты өткөрүүдө, денени чыңдоодо гана чоң мааниге ээ болбостон, балдардын руханий дүйнөсүн калыптандыруунун, аларга тарбия берүүнүн маанилүү каражаты болуп эсептелет. Оюндар адамзаттын көп кылымдык маданиятын сактап келе жаткан кенч катары да бааланат. Улуттук оюндар элдин материалдык жана руханий чыгармачылыктарынын бардык тармактарын камтыйт. Улуттук оюндар кыргыз элинин ишмердүүлүгүнүн жана максатка умтулуучулугун көрсөтөт.

Кыргыз улуттук оюндарды негизинен төмөнкү топторго бөлүүгө болот: балдар кыймыл оюндары (бир нерсе менен же нерсеси жок), жаштар, тайпа, чүкө, ат, мергенчилик, үстөл, аскердик, спорттук оюндар.

«Кыргыз улуттук оюндар» китебинин турпатташтыгы бизге белгилүү 500 дөн ашуун кыргыз улуттук оюндарынын аз гана бөлүгүн камтыйт.

От издательства

Кыргызы – один из древнейших и самобытных народов мира. Сам образ жизни, а это и жизнь в суровых природных условиях, постоянные кочевки, перегон скота, уход за ним, отражение набегов и т. д. требовал от них отличной верховой езды, хорошей физической закалки, силы, ловкости, сноровки, храбрости и мужества, постоянной готовности к действиям.

Будучи яркими представителями кочевой цивилизации, кыргызы бережно донесли и по сей день хранят свои вековые традиции, обычаи, культуру, а вместе с ними и игры.

Игры у кыргызов были не только для досуга и развлечения, они носили воспитательный и прикладной характер. Уже с малых лет играючи вырабатывались, развивались и закреплялись необходимые физические и нравственные качества. Каждая игра требовала от её участников определённых навыков и качеств, которые либо вырабатывались, либо развивались. Само участие в игре развивало целеустремленность, настойчивость, волю к победе.

Кыргызские национальные игры можно условно разделить на следующие основные группы: детские подвижные (предметные и беспредметные), молодёжные, командные, с альчиками, конные, охотничьи, настольные, военно-спортивные и единоборства.

Серия «Кыргызские национальные игры» охватывает лишь толику самых популярных кыргызских игр из более 500 известных нам.

АРХИ
ИЗДАТЕЛЬСКИЙ ЦЕНТР "АРХИ"